

ירושלים – אותיות וסימנים סביב לה

שהתבוננתי בירושלים מזווית הראייה של יצירתו של בלו-סימין פיינרו, עלו בזכרוני דבריו המופלאים של המשורר הפולני הגדול זביגניב הרברט: "תפקידנו אינו לפתור חידות, אלא לעשותן מודעות, להרכין ראש בפניהן וגם להכשיר את העיניים ולהביאן לכלל השתאות ותימהון בלי הרף" (מר קוגיטו ושירים אחרים, הקיבוץ המאוחד, 1984, עמ' 68).

עבודתו של פיינרו לוקחת את המתבונן, האמן על שגרת הקלישאות הרחוקות והגשמיות התלויות על עיר הנצח הררים-הררים ומסמאות לעתים קרובות מדי את העין, אל התבוננות חדשה בירושלים היומיומית, השגרתית, המובנת מאליה. עמדתו המקורית, המציבה זווית חדשה על הגלוי וחושפת מבעדו את הסמוי, מכשירה את עיניו של הצופה להתבונן בלי הרף בהשתאות ובתימהון אל החידתיות הגנוזה בפינות הרחוב, במדרכות, בקירות ובחלונות, בחבלי הכביסה ובספסלי הרחוב של עיר, שתושביה מאוחדים זה דורות רבים באופוזיציה של חלומות ובקואליציה של כאב. שהרי רוב דייריה של העיר אוחזים בתוקף רב בזכותם על חלומות בני אלפי שנים, וכולם ללא יוצא מן הכלל מרגישים כואבים, נרדפים, מאוימים, זועמים ומקופחים על שתוקף זכותם לחיות על-פי זכרונותיהם המקודשים, אמונותיהם הנשגבות וחלומותיהם הנצחיים שנוי במחלוקת ומוטל בספק בעיני זולתם. והלא רוב מניינה ובניינה של ירושלים נוסד ונבנה על תלו בכוח הזיכרון, בכוח החלום, בכוח האגדה ובכוחה של האמונה בגילויים אלוהיים ובכתבי קודש עתיקי יומין, אשר חיים חדשים נוצקו באותיותיהם האני-סופיות במהלך הדורות. אלא שבעלי החלומות – בין אם הם בני בריחו של אברהם אבינו וממשיכי דרכו של דוד המלך ובין אם הם ניני מלכת שבא או בני-בניו של סולימן המפואר או יורשיו של ריצ'רד לב הארי; בין אם הם נמנים עם צאצאיו של מוחמד ובין אם הם ממשיכי דרכו של יהושע בן-נון; או הולכים בעקבותיהם של יהושע מנצרת, של אהרן הכהן או של מרים או מצויים בזיקה כזו או אחרת לכל אחד מהחזים והחולמים הכובשים והמייסדים, שסבבו בעיר באלפי שנות קיומה והטביעו בה את חותמם המיוסר – נוטים לשכוח שאמונות, זכרונות וחלומות יש הרבה, ונסים ומופתים וכתבי קודש לא יספרו מרוב, ומה שמקודש על האחד מחולל על רעהו, ומה שנצחי בעיני האחד אינו אלא צל עובר בעיני זולתו, ואין כנמצא מבחנים אובייקטיביים או קני-מידה רציונליים

מוסכמים לתוקף, קרושה או נצחיות. עומק האמונה וקדושת הזיכרון של המסגד, של הכנסייה ושל בית-הכנסת, וסמליותם הדתית העמוקה של הכיפה או של הצריח, של המנורה, הסהר או הצלב, של מגן דוד או של ויה דלורוזה, של הכותל או של כיפת הסלע וכנסיית הקבר בעיני הזוכרים המאמינים והחולמים – אלה אינם מתערערים עם חלוף העתים ואינם נתונים כלל ועיקר לשיקול-דעת אובייקטיבי, למבחן עובדתי, לסדרי עדיפויות או למשא-ומתן רציונלי. יד אבשלום או אבן השתייה, הכנסייה הארמנית או הוואקף המוסלמי, סוסו של מוחמד או הכנסייה האתיופית, הנרות בהר ציון והקטורת בגת שמנים, המואזין בכיפת הסלע, הפעמונים בכנסיית המוריסטן והשופרות בכותל, המתפללים במערת צדקיהו, עולי הרגל של הכנסייה הקופטית או הצליינים של הכנסייה האתיופית, ברכת הכוהנים מכתף הינום או צלבי מגרש הרוסים, הר הזיתים או גלוסקמות ממערות קבר מתקופת המשנה, מנזר המצלבה, המנזר של האחיות ציון והמסדר הפרנציסקני, הישיבות הגדולות ובתי-המדרש הקטנים, צריחי המסגדים וקשת החורבה ועוד אתרים מקודשים רבים מספור – כל אלה אינם אלא גילום מוחשי של רעיונות מופשטים, סימן ארצי הנחם בגבולות זמן ומקום של מסומן מופשט החורג מגבולות הזמן והמקום או ביטוי מחולן של שפה דתית של לשון הזיכרון והסמל. ירושלים הבנויה וסמליה המופשטים והמוחשיים, המוצפנים בחומר והמתפענחים ברוח בכל דור מחדש, משקפים את עומק באר העבר ואת השתקפויותיה בהווה, את משזר האגדה, האמונה, החלום והזיכרון, את מעמקי התקווה, את הכאב והייסורים, הציפייה והמחלוקת. המבנים המוחשיים מבטאים במגוון צורות את גלגוליהם של נבואות וגילויים אלוהיים-שהשתרגו במהלך אלפי שנים בזכרונות, חלומות וביעותים של בני דתות שונות, שבנו את ירושלים שנגלתה בחזיונם תחתיים שניים ושלישיים. כל המאמינים הזוכרים והחולמים אוחזים בכתבי קודש נצחיים המעידים על חזקתם, ולכולם יש עדויות נחרצות על הבטחה אלוהית ועל גילויים שמיימים, שלא לדבר על אותות ומופתים המתחדשים לבקרים. בני העיר הותירו במהלך הדורות את חותמם הסמלי וההיסטורי על חייה הריאליים של העיר, החיה כביכול חיי חולין בהווה, אולם בהווייתה כעיר הקודש היא משלמת ללא הרף את מחירו של זכרון הדורות

והלא רוב מניינה ובניינה של ירושלים נוסד ונבנה על תלו בכוח הזיכרון, בכוח החלום, בכוח האגדה ובכוחה של האמונה בגילויים אלוהיים ובכתבי קודש עתיקי יומין, אשר חיים חדשים נוצקו באותיותיהם האניסופיות במהלך הדורות

ירושלים הבנויה וסמליה המופשטים והמוחשיים, המוצפנים בחומר והמתפענחים ברוח בכל דור מחדש, משקפים את עומק באר העבר ואת השתקפויותיה בהווה, את משזר האגדה, האמונה, החלום והזיכרון, את מעמקי התקווה, את הכאב והייסורים, הציפייה והמחלוקת. המבנים המוחשיים מבטאים במגוון צורות את גלגוליהם של נבואות וגילויים אלוהיים שהשתרגו במהלך אלפי שנים בזכרונות, חלומות וביעותים של בני דתות שונות

תרומתה הגדולה של האמנות, הלוקחת את עין המתבונן מהמובן מאליו אל הבלתי־צפוי, היא בהשעיית הראייה השגורה על דברים שברוח ועל דברים שבחומר ובפקיחת עין למורכבותן של תופעות מעצם הצגתן מזווית בלתי־שגורה. כוחה נובע מדחיית המחשבה הקלישאית־הסטריאוטיפית המחליפה פעמים רבות עיקר בטפל, ובהעמדת מציאות אלטרנטיבית הקוראת את הסימנים הרב־רובדיים, מעיינת בהם מחדש, חושפת את עומקם ולעתים אף הולכת לאיבוד ביניהם

הרוחש ומפפע ועולה מן העבר.

רבים מביטוייה המוחשיים של העיר הם מעין גילום של הפסוק "וְכָל־הָעַם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת" (שמות כ 15), ודומה שאין חולק על כך שבירושלים אבנים רבות מחוברות לעולמות קדומים בחיבורים דרמטיים על־ידי אמונה ומיתוס, זיכרון וחלום, כאב וגעגועים, ופעמים דומה שחיי היומיום אינם אלא מסווה דק מעל למשקלות העבר הרליגיוזיות, הסימבוליות, הרוחניות, הדתיות וההיסטוריות הרוחשות חיים נגלים ונסתרים בקומתיה השונות של העיר.

אולם על אף הזכרונות, האמונות, כתבי־הקודש והחלומות, המפרידים הפרדה משמעותית בין דיירי העיר, הרי שהיומיום משותף והמציאות מאחדת, גם אם שיתוף ואחדות אלה אינם אלא כורח קיומי הנובע מכוחה של ההווה. חלק ניכר מחיי התושבים, הנחלקים על כל תג ואות של חלומותיהם המקודשים ואמונותיהם השונות, מתנהל כידוע באורח מתבדל מאחורי קירות מפרידים, חצרות סגורות, חומות גבוהות, שערים נעולים ורבעים נבדלים, בתי־פילה נפרדים ומוסדות חינוך נבדלים, אולם חלק לא מבוטל מתנהל בצוותא ברשות הרבים. רב־שיח קיומי מורכב, מרומו ומפורש מתנהל כל העת בין הנפרדים לכאורה. רב־שיח זה מתנהל באורח שקט וקולני בעת ובעונה אחת, שכן בעלי החלומות השונים ובעלי האמונות השונות ואורחות החיים הנבדלים נפגשים, מרצונם ושלא מרצונם, במקומות העבודה ובתחבורה הציבורית, בעשייה הפוליטית ובהתרחשות התרבותית, בחוגי לימוד ובמגרשי המשחק. מפגשים בין האוכלוסיות השונות מתרחשים כל העת במקומות ציבוריים רבים, בכבישים ובמדרכות, ברחובות ובשווקים, במשרדים ובדלפקים, במוזיאונים ובאמנות חוצות, בגן־החיות ובטיילת, בכתי־קפה ובשולחנות עסקים, בחנויות, בבנקים, במגרשי הספורט, באוניברסיטאות ובספריות, במעבדות ובבתי־החולים, בגנים, במוסדות חינוך מקצועיים ובבתי־משפט, ובמקומות רבים נוספים, ציבוריים ופרטיים, תקשורתיים, אמנותיים, דתיים וסמליים. האנשים, הנבדלים לכאורה הבדלים ניכרים בלבוש ובמנהג, בערכים ובעדיפויות, באמונות ודעות, מקיימים כל העת יחסי גומלין מורכבים של קרבה וריחוק, סקרנות, התבדלות, מגע, רחיעה, חשיפה והסתגרות.

מרקם מורכב זה של ריחוק וקרבה, התבדלות ומגע הסובב סביב קואליציה של כאב ואופוזיציה של חלומות, סביב צרכים קיומיים משותפים ואורחות חיים נפרדים, סביב ההווה הגלויה והסמויה של העיר, נעלם פעמים רבות מעיניהם של מעצבי השיח הציבורי, הפוליטי והתקשורתי. שיח זה נשלט פעמים תכופות מדי על־ידי דימויים תקשורתיים שטחיים ומסולפים, סיסמאות עיתונאיות רדודות וקלישאות חבוטות, ההופכות את המציאות הטעונה, הרבגונית והדיאלקטית לסטריאוטיפית ונטולת־הבחנה. הכותרות, הסיסמאות, הדימויים, הסטריאוטיפים

והקלישאות התקשורתיות נוטים מעצם טיבם להתעלם מהרבגוניות ומן המורכבות, מרב־המשמעות ומרב־הרובדיות, מרבים להדגיש את העיונות והקיטוב שעל פני השטח, ומחליפים פעמים רבות קונטקסט טעון ורב־רובדי בטקסט חסר־הבחנה ושטחי.

תרומתה הגדולה של האמנות, הלוקחת את עין המתבונן מהמובן מאליו אל הבלתי־צפוי, היא בהשעיית הראייה השגורה על דברים שברוח ועל דברים שבחומר ובפקיחת עין למורכבותן של תופעות מעצם הצגתן מזווית בלתי־שגורה. כוחה נובע מדחיית המחשבה הקלישאית־הסטריאוטיפית המחליפה פעמים רבות עיקר בטפל, ובהעמדת מציאות אלטרנטיבית הקוראת את הסימנים הרב־רובדיים, מעיינת בהם מחדש, חושפת את עומקם ולעתים אף הולכת לאיבוד ביניהם. כינון זווית ראייה חדשה באמצעות היצירה האמנותית, המזהה מחדש, מפרידה את השגור ומחברת את הבלתי־צפוי, עשוי להביא לפענוח המציאות הטעונה ולחולל פקיחת עיניים בכוח המחשבה המחודשת על המובן מאליו.

אם סיפורם של המקומות ההיסטוריים הרוויים סמליות דתית דרמטית הוא לכאורה מוכר וידוע ומכתיב ביד רמה את חיה של העיר, הרי שסיפורם של שולי הדרכים מתגלה לנו מחדש דרך עיניו של האמן.

היצירה מתווה מחדש את הגבולות בין הגלוי לסמוי, לוקחת את המתבונן למקומות הלא ידועים המסתתרים מאחורי שגרת היומיום, ומבקשת ממנו להאזין לקולות השקטים שאין נותנים עליהם את הדעת, ולהטות אוזן למשמעויות הגנוזות מתחת לפני השטח. פיינו מצביע על חידות המסתתרות במקומות השוורים את רשות היחיד ברשות הרבים, בדלתות ובחלונות, במדרכות ובספסלים, במשקופים ובחצרות, ומראה את המקומות שבהם הבתים והרחובות אורגים את המופשט במוחש, את הגלוי בנסתר ואת הזיכרון בהווה. פעמים המקומות שהוא עוסק בהם, הנראים לכאורה שגרתיים ושפויים להולך לפי תומו וחולף על פניהם מבלי משים, אינם אלא השתקפויות של התמהונות, הזיכרון, החלום, הטירוף, השיגעון והמאבק הקשה על הקיום היומיומי, השוורים וטוויים את חיה של העיר על כל אגפיה.

כדי להמחיש את רב־הרובדיות של המוחש והמופשט, של הדופן ושל יוצא־הדופן, משתמש האמן בשפה שהיא בכואה של האינסוף. העיר הבנויה, שאינה אלא ייצוג מוחשי של שפה מופשטת – שפת קודש, מלים, אותיות, אמונות, זכרונות, סיפורים, סמלים וחלומות – מצטיירת מחדש בעבודתו ביחס לסימנים, אותיות ומלים, המסומלים ומסומנים, מעוצבים ומפוסלים על ההווה המוחשית. הסימנים והאותיות, הצללים והבבואות, הקולות והשתיקות – כל אלה קושרים בין המציאות הנגלית, המצויה לכאורה בסימן הפשט הנראה לעין, לבין המציאות הנסתרת, הקשורה לדברים המצויים מעבר להיגיון בתחום הסוד והרמוז. יש בעבודתו של פיינו, הקושרת

בין ההווה והעבר בדרך מקורית דרך שפה שקופה ואטומה, דרך אותיות נפתחות ונסגרות, דרך סימנים מוצפנים ואותות גלויים – משום התחברות לתפישת השפה והלשון במסורת המיסטית היהודית, ולתפישתה זו אני מבקשת לייחד את דברי.

ב.

המסורת המיסטית היהודית מיוסדת על ההנחה שהאינסופיות האלוהית בחלל, בזמן, במחשבה, בדיבור ובמעשה נרמזת בתורה ונפרשת בלשון. ערפול זה בין מהותה המופשטת וביטוייה המוחש הופך את הטקסט הסופי לכאורה לגילוי מוצפן של הרצון האלוהי האינסופי, השולט ככל שלטון ללא מצרים. הזיקה בין ההווה האלוהית לטקסט המקודש אינה כפופה לחוקי הטבע, לצמצום אנושי מגביל או לשיקולים רציונליים, אלא דומה לזיקה שבין האל לעולם, בין הנסתר לנגלה, בין הסוד והפשט. העובדה שמהותה הנגלית של התורה מורכבת מאותיות ומלים, המסתברות בלשון בני-האדם וניתנות לפענוח אנושי חרף מקורן האלוהי, הפכה את הטקסט המקודש לציר המפגש בין הסופי והאינסופי, או, בלשונם של המקובלים, ל"סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה".

הנחת היסוד להבנת המציאות במחשבה המיסטית היא שילובם וזיקתם ההדדית של עולמות עליונים ועולמות תחתונים – העולם הנסתר נרמז בעולם הנגלה וניבט באחדותו מבעד להפכיו השונים, ואילו העולם הנגלה משקף ברבגוניותו את העולם הנסתר ויונק ממנו את חיותו ומהותו. הכל כלול בכל ולכל בחינה יש מעמקי השתקפויות ויחסי-גומלין אינסופיים. יסודה של הדדיות זו היא הלשון, אשר על-פי ההשקפה המיסטית מקורה אלוהי והווייתה רב-פנית, שכן הדיבור הוא פרישה של ההווה האלוהית בלשון. הלשון האלוהית היא התגלות כוחו הבורא של האל במושגים מוחשיים, או גילוי מובחן של אינסופיותו בתוך הבריאה, הנתפשת כתורת הסוד כזרם אותיות אינסופי או כשלשלת אותיות ושמות, שחוליותיה אחוזות זו בזו מראש מדרגת ההווה הנעלמת ועד סופה הנגלה. הכוח הבורא גלום באותיות הלשון האלוהית המקודשת, המצטרפות זו לזו בתהליך הבריאה, והמציאות המובחנת הנודעת בשם אינה אלא פרישה וגילוי של הדיבור האלוהי. כל אות היא פתח לאחד מן העולמות העליונים הקשורים בקשר רציף של גילוי וכיסוי לכל העולמות האחרים, ודבקות באותיות, הנתפשות כ"סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה", היא פתח להתכללות העולמות העליונים זה בזה ולדבקות נשמת האדם בהם.

ההנחה הדיאלקטית, שעליה מיוסדת תפישת השפה המיסטית, רואה בלשון גילוי מוחשי מצומצם של ההווה האלוהית המופשטת האינסופית, הצריכה את

כיסויה וצמצומה לשם גילויה. תפישתה זו רואה את ההווה האלוהית הנעלמת כמחיה את הלשון הנגלית ומעניקה ללשון ההווה, המכסה על העבר, קיום נצחי רב-רובדי ומשמעות אינסופית. הלשון, אשר במחשבה המיסטית מקורה אלוהי ומלותיה הן שמות, אותות, רמזים, מובנים וסודות, המכסים תהומות של משמעות, נתפשת כייצוג המהותי של זיקת הגומלין בין האלוהי לאנושי. זיקה זו נתפשת כאחדות הפכים של יש ואין, רצוא ושוב, גילוי ומהות, מוחש ומופשט, סופי ואינסופי, ומטביעה את חותמה על כלל ההווה ועל ייצוגה בלשון, שכן הפכים אלה מצויים ביחס דיאלקטי קבוע, שבו האין הנעלם הוא תנאי חיותו של היש הגלוי, והיש המוחשי הוא תנאי גילויו של האין המופשט. לאמור, חלקיה הגלויים של הלשון אינם אלא מעטה וכיסוי למהותה האלוהית הנסתרת, מכאן, וגילוי מהותה האלוהית של הלשון מותנה בצמצומה במלים ובכיסויה באותיות, מכאן.

במיסטיקה היהודית הלשון האלוהית, המצטרפת מן המופשט אל המוחש בבריאת הגשמיות והמתפרקת מן המוחש אל המופשט בהפשטת הגשמיות, היא הגשר הדר-כיווני הנושא את כל ההפכים ומחבר בין האל לאדם, בין הנסתר לנגלה ובין העבר להווה. האותיות הן גילוי של העצמות האלוהית הבוראת וכיסויה, והן אבני הבניין של ההווה, שכן הן גשר דר-כיווני בין המופשט למוחש, בין האינסופי לסופי או בין האלוהי הנעלם לגשמי הנגלה.

אותיות השפה העברית נתפשות במסורת היהודית כמבעו הכתוב של הדיבור האלוהי הבורא, שסמכותו אינה ניתנת לערעור ותוקפו עומד מעל לזמן. השפה העברית, שבה כתובה התורה, מגלמת בפועל את דבר האל ואת כוחו הבורא, ונתפשת מעצם מקורה האלוהי כלשון מקודשת. היא חורגת מהווה תחברית או מתכלית קומוניקטיבית אנושית, ומכוונת מראשיתה לזיקת גומלין רציפה בין שמים וארץ. המיסטיקה היהודית מתייחדת ביחסה ללשון העברית, לאותיותיה ולצירופיה, לניקודה ולטעמיה, לצירוף אותיותיה ולצליליה, שכן היא רואה בה מפתח לפענוח סודות הבורא והבריאה ולהשפעה על עולמות עליונים מעצם היותה שפה אלוהית ושפה אנושית בעת ובעונה אחת. כוחה הבורא של הלשון – הנלמד מתיאור הבריאה בספר בראשית, שבו משתקפת זהות בין הדיבור האלוהי ובין ההווה הארצית ("וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אֹר; וַיְהִי אֹר"), מן המסורת המדרשית האומרת שהעולם נברא בעשרה מאמרות, ומן המסורת המיסטית הגורסת שהעולם נברא באותיות ובמספרים – משמש כהנחת יסוד בפרקים שונים של תורת הסוד.

כוחה הבורא של הלשון אינו נתפש רק כנחלת האל הבורא את עולמו במאמרות ובצירופי אותיות, בחקיקה חציבה וצירוף, אלא מיוחס גם לאדם המצרף אותיות ובונה עולמות בלשון, וחושף במחשבתו משמעויות וצירופים חדשים. הלשון מורכבת מאותיות המתפרשות משורש את"א, מלשון יֵאָתָה ויבוא,

הנחת היסוד להבנת המציאות במחשבה המיסטית היא שילובם וזיקתם ההדדית של עולמות עליונים ועולמות תחתונים – העולם הנסתר נרמז בעולם הנגלה וניבט באחדותו מבעד להפכיו השונים, ואילו העולם הנגלה משקף ברבגוניותו את העולם הנסתר ויונק ממנו את חיותו ומהותו. הכל כלול בכל ולכל בחינה יש מעמקי השתקפויות ויחסי-גומלין אינסופיים

אותיות השפה העברית נתפשות במסורת היהודית כמבעו הכתוב של הדיבור האלוהי הבורא, שסמכותו אינה ניתנת לערעור ותוקפו עומד מעל לזמן. השפה העברית, שבה כתובה התורה, מגלמת בפועל את דבר האל ואת כוחו הבורא, ונתפשת מעצם מקורה האלוהי כלשון מקודשת

הַאֵין הוּא תְנַאי מֵהוּתוֹ וְחַיּוּתוֹ שֶׁל הַיֵּשׁ, וְאִילוּ הַיֵּשׁ הוּא תְנַאי גִילוּי הַמּוּבָחֵן שֶׁל הַאֵין. הַטְקֵסֵט הַמְקוּדֵשׁ הַרְבִּי רֹבְדִי נִתְפֵשׁ כְּמַלְבוּשׁ מוּחָשִׁי לְמַהוּת הָאֱלוֹהִית הַמוֹפְשֵׁטֶת, וְגִילוּי הַכְּתוּב נֶחֱשֵׁב כְּצוּפֵן סוּד; הָאוֹתוּתוֹת נִתְפָּשׁוֹת כְּמִימַד הַגִּשְׁמִי הַמוֹשֵׁג שֶׁל הָעוֹצְמָה הָרוּחָנִית הַנֶּעֱלָה מֵהַשְּׂגָה, אוֹ כְּכֹלִים וּמְכִלִּים מוּגַדְרִים הַמְכִּילִים אֶת הָאוֹר הָאֱלוֹהִי הַאֵינְסוֹפִי. מֵהוּתוֹ שֶׁל הַטְקֵסֵט כְּהוֹלֵגֵרָמָה הַמְשַׁקֶּפֶת אֶת שְׁנֵי הַכִּיּוּנִים שֶׁל הָעֵלֶם וְהַהֲתַגְלוֹת, שְׁבָה כֹּל חֶלֶק מְכִיל בּוֹעִיר אֲנַפֵּין אֶת הַשֵּׁלֶם כּוֹלֵוֹ עַל תְּהִלְכֵיכֵיּוֹתָיו וְעַל הַפְּכִיּוֹ, מֵתוֹאֲרָת בְּלִשׁוֹן פִּיּוּטִית בְּדַבְרֵי ר' יִשְׂרָאֵל בְּעַל שֵׁם טוֹב בְּאִיגַרַת הַקּוּדֵשׁ, שֶׁנִּכְתְּבָה בְּמַחְצִית הַמֵּאָה ה'י"ח:

ולהיגלות בביטוי המוגבל. במסורת המיסטית יחסי הגומלין בין האינסופיות הנעלמת ובין הסופיות המגלה, או בין המהות הנעלמת השופעת ללא הרף למלבוש הנגלה המגביל ותוחם תחומים, הם יחסי תנאי דיאלקטיים, שכן לעולם האינסופי הוא מקור חיותו הנעלם של הנגלה ותנאי הווייתו של הסופי, והסופי הוא תנאי גילוי החלקי של הנעלם וביטוי הנגלה של האינסופי.

הַאֵין הוּא תְנַאי מֵהוּתוֹ וְחַיּוּתוֹ שֶׁל הַיֵּשׁ, וְאִילוּ הַיֵּשׁ הוּא תְנַאי גִילוּי הַמּוּבָחֵן שֶׁל הַאֵין. הַטְקֵסֵט הַמְקוּדֵשׁ הַרְבִּי-רֹבְדִי נִתְפֵשׁ כְּמַלְבוּשׁ מוּחָשִׁי לְמַהוּת הָאֱלוֹהִית הַמוֹפְשֵׁטֶת, וְגִילוּי הַכְּתוּב נֶחֱשֵׁב כְּצוּפֵן סוּד; הָאוֹתוּתוֹת נִתְפָּשׁוֹת כְּמִימַד הַגִּשְׁמִי הַמוֹשֵׁג שֶׁל הָעוֹצְמָה הָרוּחָנִית הַנֶּעֱלָה מֵהַשְּׂגָה, אוֹ כְּכֹלִים וּמְכִלִּים מוּגַדְרִים הַמְכִּילִים אֶת הָאוֹר הָאֱלוֹהִי הַאֵינְסוֹפִי. מֵהוּתוֹ שֶׁל הַטְקֵסֵט כְּהוֹלֵגֵרָמָה הַמְשַׁקֶּפֶת אֶת שְׁנֵי הַכִּיּוּנִים שֶׁל הָעֵלֶם וְהַהֲתַגְלוֹת, שְׁבָה כֹּל חֶלֶק מְכִיל בּוֹעִיר אֲנַפֵּין אֶת הַשֵּׁלֶם כּוֹלֵוֹ עַל תְּהִלְכֵיכֵיּוֹתָיו וְעַל הַפְּכִיּוֹ, מֵתוֹאֲרָת בְּלִשׁוֹן פִּיּוּטִית בְּדַבְרֵי ר' יִשְׂרָאֵל בְּעַל שֵׁם טוֹב בְּאִיגַרַת הַקּוּדֵשׁ, שֶׁנִּכְתְּבָה בְּמַחְצִית הַמֵּאָה ה'י"ח:

בכל אות ואות יש עולמות ונשמות ואלוהות ועולים ומתקשרים ומתייחדים זה בזה, ואחר-כך מתקשרים ומתייחדים יחד האותיות ונעשים תיבה.

הַמִּלִּים אוֹ הַתִּיבּוֹת נִתְפָּשׁוֹת כִּישׁוּיּוֹת כְּפֹלֹת-מִמְדִים, הַמְצַפִּינוֹת מֵאֲחֹרֵי הַוּוּיָתָן הַנְּגִלִית מֵהוּת נִסְתָּרָה הַנְּרִמָּזֶת בְּ"תַחְתִּיִּים שְׁנִיִּים וְשִׁלִּישִׁים". הַמְסוּרֹת הַמִּיסְטִית קוֹבַעַת שֵׁשׁ לַפְּעֻנָה אֶת מִשְׁמַעוֹתָן הַגִּשְׁמִית לְכַאוּרָה שֶׁל הַמִּלִּים וְלַחֲשׁוֹף אֶת מֵהוּתָן הָאֱלוֹהִית לְאִמִּיתוֹ שֶׁל דְּבַר, לַפְּתוּחַ צוּהַר לִישׁוֹתָן הַנֶּעֱלָמָה, אוֹ לְהַאִיר אֶת מֵהוּתָן הַנִּסְתָּרָת מֵאֲחֹרֵי הַתִּיבּוֹת, בְּכַחֲנִית "צִהַר תְּעֵשֶׂה לְתִבְּהָ".

ר' יִשְׂרָאֵל בְּעַל שֵׁם טוֹב אָמַר צוּהַר תְּעֵשֶׂה לְתִיבְּהָ, שֶׁתֵּהָא הַתִּיבְּהָ מְצַהֵר [...] כִּי יֵשׁ בְּכָל אֹת עוֹלָמוֹת וְנִשְׁמוֹת וְאֱלוֹהוּת, וְעוֹלִים וּמִתְקַשְּׂרִים וּמִתִּיחָדִים זֶה עִם זֶה, עִם אֱלוֹהוּת, וְאַחֲר־כֵּן מִתִּיחָדִים וּמִתְקַשְּׂרִים יַחַד הָאוֹתוּתוֹת וְנִעֲשֶׂה הַתִּיבְּהָ, וּמִתִּיחָדִים יִיחָדִים אִמִּיתִים בְּאֱלוֹהוּת. וְצִרִיךְ אֶדְם לְכַלּוֹל נִשְׁמָתוֹ כְּכֹל בְּחִינָה וּבְחִינָה [מֵהַנּוֹכַח] וְאִז מִתִּיחָדִים כֹּל הָעוֹלָמוֹת כְּאֶחָד וְעוֹלִים וְנִעֲשֶׂה שְׁמַחָה וְתַעֲנוּג גָּדוֹל [עַד] אֵין שִׁיעוּר. וְזֶהוּ תַחְתִּים שְׁנַיִם וְשִׁלִּישִׁים וְכוּ', דֵּהִינּוּ עוֹלָמוֹת וְנִשְׁמוֹת וְאֱלוֹהוּת.

(צוואת הריב"ש, סעיף עה)

הַצוּהַר לְתִיבְּתָן נֹחַ הוֹפֵךְ בְּדַבְרֵי הַבְּעֵשׂ"ט לְצוּהַר אוֹ לַפְּתוּחַ הָאֵרָה מְצַהֵר אוֹ מְזַהֵר, הַמֵּאִיר אֶת הַתִּיבְּהָ הַמִּילּוּלִית וְחוֹשֵׁף מִבְּעַד לִיַּצּוּגָה הַסּוֹפִי הַכְּתוּב אֶת מִשְׁמַעוֹתָה הַאֵינְסוֹפִית כְּ"עוֹלָמוֹת וְנִשְׁמוֹת וְאֱלוֹהוּת". הַקְּשָׁרִים בֵּין הַטְקֵסֵט הַמְקַרְאִי הַקְּבוּעַ, הַמְצוּי בְּתַחוּם הַנְּגִלָה - "הַתִּיבְּהָ" אוֹ הַמֵּלָה הַחֲתוּמָה הַגִּשְׁמִית - וּבֵין מֵהוּתוֹ הַאֵינְסוֹפִית וּמִשְׁמַעוֹתוֹ הַמְשֻׁנָּה, הַמְצוּיִים בְּתַחוּם הַנִּסְתָּר - "הַצוּהַר" אוֹ הַהֲשַׁקְּפוֹת הָאֱלוֹהִית - בְּאִים לִידֵי בִיטוּי בְּדַרְכִּים שׁוֹנוֹת. יֵשׁ מְקוּבְּלִים

המשך בעמ' 134

כְּלוּמַר הָאוֹתוּתוֹת בְּאוֹת לְלֹא הָרֶף מִמְקוּרֵן הָאֱלוֹהִי הַאֵינְסוֹפִי וּמְצַטְמַצְמוֹת בְּסִימָן גְּרַפִּי סוֹפִי לְכַאוּרָה, הַמְעִיד עַל הַוּוּיָתָן הַאֵינְסוֹפִית.

הַמְסוּרֹת הַקְּבִלִית, שִׁיחִסָּה לְתוֹרָה מְקוּרָה אֱלוֹהִי, כּוֹנֵנָה אֱלוֹהִית וּמִשְׁמַעוֹת אֵינְסוֹפִית, רֵאתָה בְּטְקֵסֵט הַמְקוּדֵשׁ יַחֲדָה סְמַנְטִית פְּתוּחָה שְׁאֵין מֵאֲחֹרֵיהָ תוֹכֵן קְבוּעַ הַמְכַתִּיב אִמֵּת אַחַת. תְּפִישַׁת הַנוֹסַח הַכְּתוּב כְּפִשְׁט הַמְחַיִּיב בְּעוֹלָם הַמְעֵשֶׂה - אֵךְ פְּתוּחַ לְאֵינְסוֹפּוֹר פִּירוּשִׁים בְּעוֹלָם הַמְחַשְׁבָּה, בְּכַחֲנִית "מֵאֲחֹרֵי הַמְרַחֵק - מְרַחֵק יֵשׁ שְׁנֵי, וְאוֹפֵק לְפָנָי וּלְפָנִים אוֹפְקִים", כְּלִשׁוֹנָה שֶׁל יוֹכַבֵּד בַּת מֵרִים - מִיַּחֲדָת אֶת הַמִּיסְטִיקָה הַיְהוּדִית, הַמְמַצָּה אֶת הַחִירוֹת הַגְּלוּמָה בְּאֵינְסוֹפִיּוֹת מִשְׁמַעוּיּוֹתָיו שֶׁל הַדִּיבּוּר הָאֱלוֹהִי.

הַמְסוּרֹת הַמִּיסְטִית הַיְהוּדִית מִתִּיחַסֵּת בּוֹיֻקְתָה לְמִשְׁמַעוֹת הַאֵינְסוֹפִיּוֹת: אֵינְסוֹפִיּוֹתָה שֶׁל הַמִּשְׁמַעוֹת הַגְּלוּמָה בְּטְקֵסֵט הַמְקוּדֵשׁ מַעֲצֵם מְקוּרָו הָאֱלוֹהִי; אֵינְסוֹפִיּוֹתָה שֶׁל הַהוּוּיָה הָאֱלוֹהִית הַחֲרוּגָת מִגְּבוּלוֹת הַזְּמַן, הַמְקוֹם וְהַשְּׁפָה, מַעֲצֵם מֵהוּת הָאֵל כְּאֵינְסוֹף; אֵינְסוֹפִיּוֹתָה שֶׁל הַמְחַשְׁבָּה הָאֲנוּשִׁית וְשֶׁל כּוֹחַ הַיַּצִּירָה הַגָּלוּם בָּהּ, הַמְשַׁתְּקִים בְּאֵינְסוֹפִיּוֹתָה שֶׁל הַלְשׁוֹן.

הַיַּחַס הַדִּיאֲלֵקְטִי בֵּין אֵינְסוֹפִיּוֹת הַמִּשְׁמַעוֹת הַגְּנוּזָה בְּכַתוּב לְבִין סוֹפִיּוֹת הַגִּילוּי, הַמְשַׁתְּקֵף בְּנוֹסַח הַפִּשְׁט, מוּגַדֵּר בְּקִצְרָה בְּלִשׁוֹן הַקְּבִלִית כִּיחַס בֵּין הַאֵין לְבִין הַיֵּשׁ אוֹ בֵּין הַמְסוּמֵן לְמַסְמֵן: לְעוֹמֵת עֵקְרוֹן הַאֵינְסוֹפִיּוֹת הָאֱלוֹהִית, הַמִּתִּיחַס לִיסוּד הַשׁוֹפֵעַ, הַמִּתְפַּשֵּׁט וְהַנֶּעֱלָם הַקְּרוּי מֵהוּת, מִחַשְׁבָּה אוֹ אֵין (הַמְסוּמֵן), מְנוֹסַח עֵקְרוֹן הַסּוֹפִיּוֹת הַגִּשְׁמִית, הַמִּתִּיחַס לִיסוּד הַמְּגַבֵּיל, הַמְצַמְצֵם וְהַמְּגַלָּה, הַקְּרוּי בְּלִשׁוֹן הַקְּבִלִית מְלַבּוּשׁ, אוֹתוּתוֹ אוֹ יֵשׁ (הַמְסוּמֵן). כֹּל הוּוּיָה מוּגַדֵּרָת, הַמּוּבַחֲנָת מִן הַאֵינְסוֹפִיּוֹת הָאֱלוֹהִית, מִתְּלַבֶּשֶׁת בְּלַבּוּשׁ, וְלַבּוּשׁ זֶה מוּגַדֵּר וְנִגּוּר מִמִּישׁוֹר הַמְצִיאוֹת שֶׁבּוֹ הַיָּא נִמְצָאָת אוֹ שְׁאִלּוּי הַיָּא עוֹבֵרָת. הַאֵינְסוֹפִיּוֹת הָאֱלוֹהִית, שֵׁשׁ בְּהַ מִמִּימַד הַכְּאוּס, הַשְּׁפַע הַאֵינְסוֹפִי, הַשֵּׁלְטוֹן לְלֹא מְצִרִים, הַהֲתַפְּשׁוֹת לְלֹא גְבוּל וְצִמְצוּם, הָרוּחַ נְטוּלַת הַתְּחוּמִים, הַתּוֹהוּ, הַתְּהוּם וְהַמְצוּלָה, מִתְּלַבֶּשֶׁת בְּעוֹלָם הַ"מְעֵלִים" אוֹתָהּ. הַמְקוּבְּלִים, הַמְּפִרְשִׁים עוֹלָם מִלְשׁוֹן הָעֵלֶם, אוֹמְרִים: "הָעֵלֶם הוּא סִיבַת הַהֲתַגְלוֹת, וְהַהֲתַגְלוֹת בְּסִיבַת הָעֵלֶם". הַהֲתַפְּשׁוֹת הַאֵינְסוֹפִית שֶׁל הָרוּחַ הָאֱלוֹהִית מִתְּלַבֶּשֶׁת בְּמִצְרֵי הַחֲמוּר הַצְרִים לָהּ צוּרָה, אוֹ בְּכִרְיָאָה הַגּוֹדֵרָת אֶת מְצוּלוֹת הַתּוֹהוּ הַאֵינְסוֹפִיּוֹת וְאוֹסֵרָת אֶת הַכְּאוּס הַשׁוֹפֵעַ וְהַמְתַּפְּשֵׁט, כְּדַבְרֵי הַמְקוּבְּלִים: "כֹּל בְּרִיאָה הַיָּא דִּין". דֵּהִינּוּ - הָאֱלוֹהוּת נִתְפַּשֵׁת כְּתַהֲלִיךְ שֶׁבּוֹ מֵהוּת הָאֱלוֹהִית הַאֵינְסוֹפִית הוֹפְכַת כֹּל הַעַת מִשְׁפַּע לְדִין, מֵתוֹהוּ לְבְרִיאָה, מְגִילוּי נִסְתָּר לְהָעֵלֶם נְגִלָה, מֵהַתַּפְּשׁוֹת לְלֹא גְבוּל לְהוּוּיָה מוּגַבֶּלֶת אוֹ מִמְחַשְׁבָּה לְדִיבּוּר וּמְרוּחַ מוֹפְשֵׁט לְחוּמַר גִּשְׁמִי, בְּשַׁעָה שֶׁהִיא מְצַטְמַצְמַת לְשֵׁם גִּילוּיָה בְּבִיטוּי מְגַבֵּיל, כְּחוֹקֵי הַטְּבַע הַמְּחֻזְרִים, בְּאוֹתוּתוֹת, בְּמַסְמָנִים וּבְיַצּוּגִים חוּמְרִים וּבְצִמְצוּם הַשְּׂגָה וְלִשׁוֹן. תַּהֲלִיךְ זֶה הוּא דֵּר-כִּיּוּנִי וּמִתְרַחֵשׁ כֹּל הַעַת מִן הַאֵין אֶל הַיֵּשׁ וּמִן הַיֵּשׁ אֶל הַאֵין, שֶׁכֵּן כֹּל יִסוּד מוּגַבֵּל שׁוֹאֵף לְהַתְּפַשֵּׁט וְלַחְזוֹר לְמִקְרוֹוֹ הַמוֹפְשֵׁט, וְכֹל יִסוּד מוֹפְשֵׁט שׁוֹאֵף לְהַתְּלַבֵּשׁ

ירושלים – אותיות וסימנים סביב לה

המשך מעמ' 118

הרואים בכל אות פתח לעולמות עליונים, יש הרואים בכל מלה סמל ורמז לעולם הספירות, ויש המרחיקים לכת בחירות קריאת פשרו הנעלם של הטקסט הגלוי ובחשיפת משמעותו הנסתרת. היחס לפשט הכתוב הוא יחס מטאמורפי, המבקש לפרק את הפשט מפשרו ומחדש משמעותו ולצרפו מחדש בצירופים חדשים החושפים את ריבוי משמעויותיו. בימים עברו המיסטיקאים היו אלה המחוננים בדמיון יוצר, בהשראה וכיכולת ראייה אלטרנטיבית של המציאות, ואלה שנטלו את החירות להאיר את הנגלה באורו של הנעלם וליצור את ההוויה מחדש. בימינו יוצרים ואמנים בתחומים שונים, ברוח ובחומר, במופשט ובמוחש, הם אלה הלוקחים לעצמם את הרשות לפתוח צוהר לתיבה ולקשור בין פניה הנעלמים של המציאות לבין פניה הנגלים. עבודתו של בלו פיינרו היא חוליה במסורת העוסקת בפענוח אותות וסימנים, אותיות ומלים, מסורת המבקשת להעמיק במשמעות המציאות הנגלית לאורם של רבדיה הסמויים ולקשור בין המובן לכאורה ובין הנעלם לאמיתו של דבר.

רחל אליאור